

ČLOVEK A MORÁLKA

Máloktorému autorovi sa vždy podarí, aby v úvode naznačené problémy a otázky riešil a doriešil s takou precíznosťou a logickou dôslednosťou, ako sa to podarilo sovietskej autorke knihy *Človek a morálka*, O. N. Krutovej.¹ Ak autorka hneď na začiatku sľubuje čitateľovi, že v predloženej práci pôjde o funkciu morálky v živote spoločnosti i v činnosti individua, o vzťah triedneho a všeludského v nej, o špecifiku morálneho prístupu k javom skutočnosti, tak po prečítaní knihy sa čitateľ nemôže cítiť podvedený. Práve naopak, zistí, že metóda Krutovej riešiť nastolené otázky nie je kontemplatívna — ktorej sú tak často poplatné práce tohto druhu — ale plným právom pretenduje na serióznosť, a to už aj z toho samého faktu, že podkladom pre odpovede na dané otázky, stáva sa jej Leninov metodologický prístup riešiť tieto problémy. Známe veľké Leninovo humanistické, ale pritom nekompromisné východisko k analýze nastolených otázok využíva Krutova v plnej miere. A tu je čitateľ druhýkrát príjemne prekvapený, nielen spomínanou serióznosťou práce, ale aj faktom, že o Leninovi a jeho myšlienkach o morálke, o jeho vzťahu k etike sa dá písať a diskutovať aj bez známych „interpretácií“ a deformácií jeho názorov. Domnievame sa, že množstvo prác napísaných o Leninovi a morálke, táto knižka patrí k najvydarenejším svojou nenásilnosťou a konzekvenčiami, ku ktorým prichádza autorka.

Štruktúrne sa kniha delí na dve základné kapitoly, ktoré sú v podstate analýzou vzťahu morálky a spoločnosti. Kým v prvej časti sa autorkina pozornosť kon-

centruje na vymedzenie funkcie morálky v spoločnosti, v druhej časti ju zaujíma vlastný morálny život spoločnosti ako sféra špecifickej duchovnej činnosti ľudí. Dôsledkom jej teoretických úvah a predovšetkým jej neustálym akcentovaním významu morálky pre prax ako „praktickej filozofie“, namiesto záveru pridáva Krutova kratučkú kapitolku *O mravnom vývoji a výchove osobnosti*.

Otázka, nakoľko je morálka triedna a nakoľko všeludská, nesúca so sebou všeludské morálne hodnoty, dedené z generácie na generáciu, snaha o určenie akejsi miery týchto dvoch stránok morálky, je v marxistickej etike rozdiskutovaným problémom. Určenie triedneho charakteru morálky, ako tvrdí Krutova, nebola taká jednoduchá ani pre samého Lenina, hoci jeho oponenti často tvrdili, že práve on pokladal triednosť za jediný a základný znak morálky. „V skutočnosti pre Lenina odhalenie triednosti morálky je metodologickým princípom analýzy jej zložitého sociálneho charakteru“ (s. 15). Prijatie triedneho charakteru morálky neznamená ešte vylúčenie všeludského z nej. Podľa Lenina existovali v morálke vždy prvky všeludského, netriedneho. Z hľadiska marxistickej etiky všeludské v morálke vyrastá vždy v určitom spoločenskom prostredí, prejavujúc sa v morálnom poznaní určitých tried a sociálnych skupín. Veď nakoniec základné ciele ľudstva môžu byť určené len ako ciele určitej triedy a všeludské hodnoty vystupujú predovšetkým vo forme triednych hodnôt. Z tohto hľadiska potom prichádzame k záveru, že všeludské musí vždy existovať v triednom,

¹ O. N. Krutova, *Človek i moral*, Moskva 1970, 221 strán.

avšak ako tvrdí Krutova, dotahujúc Leninovu myšlienku, táto jeho existencia nie je jeho jedinou formou bytia v morálke, pretože v triednej spoločnosti nie všetky sociálne vzťahy sa prejavujú formou vzťahov medzi ľuďmi. Lenin si všimal práve tie prvky morálky, ktoré sa zrodili v netriednej sfére sociálnych vzťahov. Sociálne vzťahy, ktoré vyjadrujú elementárne pravidlá spoluzití a jednoduché mravné normy v triednej spoločnosti, nezískavajú, nepriberajú triednu formu (s. 19).

Pre pochopenie dialektiky triedneho a všeludského v morálke treba podľa autorky zdôrazniť, že spoločnosť nie je konglomerátom rozličných nesúrodých skupín, ale organizmom, ktorý má jeden základný cieľ. Obsah všeludských prvkov v morálke jednotlivých skupín, či tried, ktorý v podstate vyjadruje a obsahuje tradície a skúsenosti ľudí a ktorý často vystupuje ako morálne axiómy, majúce hlbokú humanistickú hodnotu, dostáva síce v triednej rovine triedny nános, avšak hlavný význam pre danú triedu majú predovšetkým tie prvky, ktoré vyjadrujú základné záujmy vývoja a udržania sa triedy ako určitého spoločenského celku. „Všeludské prvky morálky začleňujú sa tak do tkaniva triedy morálky... a ich obsah sa stáva konkrétnym, historickým” (s. 22). Somozrejme, že toto začlenenie a vplyv týchto všeludských morálnych prvkov je v rozličných sociálnych skupinách či triedach rôzny. Takéto prijatie metamorfóznosti všeludských prvkov v morálke však neznamena, že by bol narušený princíp sociálnej funkcie morálky — jej vplyv na prax vo forme stimulátora a regulátora života spoločnosti. Práve autorka v ďalšej diskusii veľmi vehementne dokazuje, opierajúc sa o Leninove myšlienky, že obrana záujmov určitej triedy morálkou, nie je jedinou, i keď veľmi podstatnou ideologickou funkciou. Morálka, ako forma spoločenského vedomia, súčasne obsahuje aj určité špecifické poznatky o sociálnej skutočnosti, t. j. že má aj určitú gnozeologickú funkciu. Ak marxizmus hodnotí

ideológiu nielen triednym charakterom, ale aj ako pravdivú či nepravdivú, tak marxistická etika sa musí v tejto súvislosti zaoberať aj pravdivou či nepravdivou morálkou. Krutova k tejto otázke zdôrazňuje. „Prijímajúc Leninovu metodológiu k analýze problému pravdy v morálke, môžeme povedať: že problém nie je v tom, či morálka patrí tej-ktorej triede, využíva sa ňou, ale v tom, že odráža a obraňuje určitú tendenciu spoločenského vývoja. Táto tendencia vývoja existuje objektívne a nezávisle” (s. 32). Marxistická etika prijíma a akcentuje túto Leninovu myšlienku a vysvetľuje ňou pravdivosť socialistickej morálky.

V súvislosti s analýzou funkcie morálky v spoločnosti, jej triedneho a všeludského charakteru, jej špecifickej poznávacej úlohy, nemohla sa autorka vyhnúť problému štruktúry spoločnosti, ale predovšetkým otázke špecifického morálneho prístupu ku spoločenskej skutočnosti. V jadre to znamená analyzovať morálne vzťahy v spoločnosti, ktoré vyrastajú z morálneho hodnotenia. A práve v tejto časti knihy a pri riešení tohto problému, prepracovala sa autorka k veľmi tvorivému, konštruktívnemu riešeniu tejto otázky. Podľa nej treba vidieť morálku nielen ako stimul konania človeka, ale aj ako určité zázemie, z pozície ktorého zhodnocujeme činy človeka. Morálne hodnotenie je postihovanie určitých stránok sociálnej skutočnosti pod uhlom pohľadu ľudských možností a snáh. V ňom je vyjadrený aj vplyv kultúry i histórie na človeka, na jeho miesto vo svete. Morálne hodnotenie sociálnej skutočnosti, to je predovšetkým uchvátenie jednej stránky objektu — jeho význam pre človeka. „Oblasť morálky — to je oblasť človeka a jeho pozícií. V tomto zmysle V. I. Lenin obrazne hovoril o morálnom prístupe ku skutočnosti ako o prístupe z hľadiska personálneho pochopenia” (s. 54).

Morálkou sa zvýznamňuje skutočnosť z hľadiska dobra, spravodlivosti, povinnosti a pod. ňou sa masovou formou

zvýznamňuje sociálna skutočnosť práve tým, že ju hodnotíme. „Morálka je jednou zo základných inštrumentov človeka k osvojeniu si sveta” — hovorí Krutova (s. 57). Toto osvojenie je špecifické, lebo sa uskutočňuje cez správanie človeka, cez morálne zhodnocovanie sociálnej skutočnosti. Takýto prístup k riešeniu vzťahu morálky a človeka je bezsporu veľmi slubným východiskom pre vlastnú marxistickú morálnu teóriu. Nie je náhodné, že autorka po ujasnení si niektorých spomenutých otázok volí si na ďalšie teoretické uvažovanie témy ako vzťah morálky a správania sa človeka, otázky slobody či nevyhnutnosti morálnej voľby, ako aj úlohu ostatných faktorov, ktoré určujú správanie sa človeka. Analyzuje Leninove názory na problém donútenia, násilia, povinnosti a pod., pričom bohato čerpá z Leninovej polemiky s Bogdanovským, trockistami, ľavými marxistami a ďalšími.

Rozsiahlu a podnetnú druhú časť knihy možno charakterizovať ako snahu autorky predovšetkým sledovať Leninovu metodológiu výskumu mravného života spoločnosti. Vo všeobecnosti, jej chápanie morálneho života spoločnosti vyúsťuje v konštatovaní, že je to „proces vzniku, vývoja a vzájomného ovplyvňovania sa idey, formovania sa mravného pohybu nás, ale i jednotlivých indivíduí (s. 118), pričom zvlášť akcentuje Leninovu myšlienku — primárnu účasť človeka ako subjektu celého tohoto procesu. V súvislosti s tým si Krutova všima vznik nových mravných ideí, predstáv a morálky vôbec. Apeluje na marxistickú etiku slovami V. I. Lenina, že by si viac mala všímať momenty protirečenia v tomto procese: že totiž morálka je vytvorená ľuďmi, avšak transformovaná tou-ktorou sociálnou skupinou či triedou, už ako určitý sociálny fenomén, stáva sa pre samo individuum akousi cudzou imperatívnou silou, existujúcou mimo neho samého. V súvislosti s touto požiadavkou na marxistickú mo-

rálnu teóriu zvlášť upozorňuje na pojmy empirická mravnosť a morálna ideológia. Domnievame sa však, že k plnému pochopeniu týchto pojmov nevyhnutne treba hlbšiu analýzu vzťahu individuum—trieda —spoločnosť. Lenin tento problém zvlášť dôsledne riešil v polemike s národníkmi, kde, ako poznamenáva autorka, vyslovene hovorí: „Vznik morálky je výsledkom dvoch tendencií: živelného poznania nás — empirická skúsenosť a teoretického poznania praxe týchto nás v tvorbe ideológov” (s. 134).

V súlade s autorkou môžeme konštatovať, že Leninova metodológia pomáha nám pochopiť vznik morálky ako procesu výberu týchto dvoch elementov individuálnej tvorby, ktoré adekvátne odrážajú záujmy sociálnej pospolitosti, zdôrazňujúc prechod od živelného poznania k teoretickému zvýznamňovaniu.

Autorka so všetkou dôslednosťou a erudovanosťou buduje na Leninovej metodológii aj analýzu ďalších morálnych problémov a otázok, ako je otázka predchádzajúcej morálnej skúsenosti, prekonanie dozývajúcej starej morálky, spomína niektoré nové črty mravného života v socialistickej spoločnosti tak, ako si ich predstavoval Lenin a predovšetkým, ako si predstavoval osvojenie morálky individuum. Hádám treba zo všetkých jeho myšlienok spomenúť jednu, ktorá je zvlášť aktuálna aj pre naše časy: že osvojenie si morálnych názorov, ideí je možné len vtedy, keď tomu napomáha životná, sociálna prax, skúsenosť.

Záverom možno konštatovať, že Krutovej knihe možno len s radosťou privítať v skromnom fonde etickej literatúry. I keď jej kniha vychádza nesporne z príležitosti Leninovho výročia a jeho osláv, podarilo sa jej zmapovať v teórii morálky problémy, na ktoré sa už dávnejšie žiadalo ujasnenejšie a komplexnejšie zodpovedať.

Barbora Hlavová